

İsmail Şihli'nin Eserlerinde Rusçanın Yeri

Prof. Dr. Birsal ORUÇ ASLAN
Balıkesir Üniversitesi

Özet: Azerbaycan nesir edebiyatının önde gelen isimlerinden İsmail Şihli 22 Mart 1919'da Azerbaycan'ın Kazak Bölgesinin Şihli Köyünde doğmuş, Kazak Devlet Pedagoji Mektebini bitirdikten sonra Azerbaycan Devlet Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. 26 Temmuz 1995 yılında ölen yazarın hikâye ve romanlarından başka XX. Asır Harici Edebiyat Tarihi adlı bir eseri daha vardır. Yazarın belli başlı eserleri "Seçilmiş Eserleri" adlı kitapta toplanmıştır. Kerç Sularında (1950), Dağlar Seslenir (1951) adlı hikâyeleri ve Ayrılan Yollar (1957), Deli Kür (1968), Ölen Dünyam (1995) gibi romanlarıyla ün yapmış olan yazarın eserlerinde Rusça kelimeler de görülmektedir. Biz bu bildiriye İsmail Şihli'nin Ayrılan Yollar romanı ile Ölen Dünyam romanını karşılaştırarak her iki eserde geçen Rusça kelimeleri söz varlığı açısından inceleyeceğiz. İstatistiksel olarak romanlarda azlık veya çokluğun nelerden kaynaklanmış olabileceği üzerinde yorumlar yapacağız. Ayrılan Yollar romanı İsmail Şihli'nin edebi kişiliği ile ortaya çıktığı ilk eseri, Ölen dünyam ise ölümünden önce yazdığı son eseridir. Aradan geçen bu süre içinde yazarın romanlarında Rusça açısından ne gibi değişiklikler olduğu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, İsmail Şihli, Rusça kelimeler, söz varlığı

The Place of the Russian in the Works of Ismail Shihli

Abstract

Ismail Shihli, one of the most prominent authors in prose literature in Azerbaijan, was born in the Shihli village of the Kazakh Region of Azerbaijan on March 22, 1919 and studied at Kazakh State Pedagogy School and Azerbaijan State University Faculty of Language and Literature respectively. The author who died in July 26, 1995, has written most short stories and novels, then has also written the "XX. Asır Harici Edebiyatı (XX. Century History of External Literature)" book. The author's main works are collected in "Seçilmiş Eserleri (Selected Works)". His novels and stories are "Kerç Sularında (on Kerch Waters) (1950)", "Dağlar Seslenir (Mountains Yell) (1951)", and "Ayrılan Yollar (Seperated Roads) (1957)" and "Deli Kür (Crazy Kür) (1968)" and "Ölen Dünyam (My Death World) (1995)". Russian words are also seen in

the author's works. In this paper, we compare two novels: *Ayrılan Yollar* and *Ölen Dünyam*. We will examine the Russian words in both works in terms of vocabulary. Statistically, we will comment on why might be less of or more of Russian words in the novels. The novel of "*Ayrılan Yollar*" İsmayıl Şihli's is the first work of, literary personality, and "*Ölen Dünyam*" is his last work before his death. In the intervening period, how the author's novels changed in point of Russian words will be revealed.

Keywords: Azerbaijani literature, İsmail Şihli, Russian words, lexicology

1. Giriş

1.1. Rus-Türk İlişkileri ve Azerbaycan

Türklerle Rusların köklü bir tarihi geçmişi vardır. Bu geçmişte ne yazık ki savaşlar, baskılar daha fazladır. Kafkas bölgesinde önemli rol oynayan Altınordu Devletinin 1391 ve 1395 yıllarında Timur'la yaptığı savaşlar sonrasında bozguna uğrayarak hanlıklara bölünmesi Rusların işine yaradı. Moskova Kinezliğinin bölgede zamanla güçlenmesi sonucunda 1547'de Moskova kinezi IV. İvan (Korkunç İvan) Moskof Çarı olarak taç giydikten sonra gücünü gittikçe arttırdı ve 1552'de Kazan'ı işgal etti (Saydam, 1990: 241). Arkasından 1556'da Astrahan Hanlığına son verdi. Osmanlı İmparatorluğunun Rus tehdidini küçümsemesi de Rusların Kafkas bölgesinde yayılmalarını kolaylaştırmış oldu. XVIII. yüzyılda 1722'de Rus çarı I. Petro'nun komutasındaki Rus ordusu Bakü'yü kuşattı. Osmanlı Devleti'nin yardımıyla kuşatma püskürtüldü. Fakat 1724 yılında İstanbul'da yapılan bir antlaşma ile Osmanlı Devleti, Derbend ve Baku dâhil olmak üzere Hazar Denizinin batı sahillerinin Rusya'ya terk edilmesini kabul etti. Zamanla bölgeye hâkim olan Ruslarla Azerbaycan Türkleri XVIII. yüzyıldan itibaren iç içe yaşamak zorunda kaldılar. Zaman zaman Rusya'ya başkaldırıları olsa da bunlar çoğunlukla sonuçsuz kaldı. XIX. yüzyılın sonları XX. yüzyılın başlarında hem Çarlık Rusyası hem de Osmanlı Devleti sınırları içinde başlayan kıpırdanmalar yüzyıl başlarında savaflara, bağımsızlık mücadelelerine dönüştü. Böylece Azerbaycan halkının da milli mücadelesi başlamış oldu. Nihayet 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kuruldu. Fakat bölgedeki sular durulmadığı ve Çarlık Rusyasının Ekim ihtilâlinde sonra yıkılmasıyla Bolşeviklerin eline geçen yönetimin toparlanması, bu bölgelere yeniden hâkim olmaya başlaması sonucunda ne yazık ki 23 Ay sonra 28 Nisan 1920'de Azerbaycan yeniden Rusların hâkimiyeti altına girdi. Bu dönemden sonra Azerbaycan edebiyatında da sosyalizm dâhilinde pek çok eserler yazılmaya başlandı. Ülke sınırları içinde Rus okulları açıldı ve buralarda Azerbaycan halkının evlatları

da okumaya başladı. Böylece dilde, kültürde ve sosyal yaşayışta karşılıklı etkileşim devam etmiş oldu.

1.2. Azerbaycan Türk Edebiyatı ve İsmail Şihli

Bilindiği gibi bir dilin zenginliğini ortaya koymak için söz varlığı araştırmaları oldukça önemlidir. Gelişmiş dillerde tarihsel süreç içinde münasebette buldukları halkların dillerinden pek çok sözcük geçmiş ve o dilin potasında eritilmiş, zaman zaman etrafında deyimleşmiş yapılar, kalıplar oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesine de öncelikle Farsça ve Arapçadan, ardından Rusçadan pek çok sözcük girmiştir.

Azerbaycan Türk edebiyatı köklü bir geçmişe sahiptir. Türk edebiyatı içinde sözlü halk edebiyatı ürünlerinden başlayıp klâsik edebiyatta Kadı Burhaneddin, Fuzulî, Vakıf gibi şahsiyetler yetiştiren ve 20. yüzyıldan itibaren nesirde güzide eserler ortaya koyan bu edebiyatın özellikle roman ve öykü alanında güçlü isimlerinden ve öncülerinden olan İsmail Şihli'yi ele almamızın sebebi, onu Türkiye'de de tanıtmaktır. İsmail Şihli hakkında Türkiye'de çok az çalışma yapılmıştır. Deli Kür romanı Yasemin Bayer'in Türkiye Türkçesine aktarımıyla 2009 yılında Yıldız Yayıncılık tarafından basılmıştır. Ayrılan Yollar romanını Sosyalizm realizmi açısından inceleyen Sedat Adıgüzel'in makalesinin dışında yazar üzerinde pek fazla çalışma yapılmamıştır.

İsmail Şihli'nin eserlerinde kullandığı dile bakıldığında söz dağarcığının zenginliği göze çarpar. O Azerbaycan Türkçesini en iyi kullanan yazarların da başında gelir.

Altmışlı yıllara kadar Azerbaycan edebiyatı Sovyetler Birliğinin etkisi altında gelişmiş, genellikle rejimi öven eserler kaleme alınmıştır. Rejim tarafından yazarlar buna mecbur bırakılmışlardır. Bu dönem edebiyatına Sosyalizm Realizmi de denmektedir. Stalin'in ölümünden sonra ideolojik baskı azalmaya başlamış ve rejimin olumlu yönleri değil, olumsuz tarafları da eserlerde dile getirilir olmuştur. Bireyle birey, toplumla birey arasındaki çatışmalar, topluma yabancılaşmış bireyler hikâyelerde önemli bir yer tutmaya başlar (Adıgüzel, 2004: 117).

İsmail Şihli'nin doğum tarihi resmi kayıtlarda 22 Mart 1919 yazsa da bu tarih onun gerçek doğum tarihi değildir. Ailesi onu Kazak Devlet Pedagoji Mektebine yazdırabilmek için yaşını büyüterek 15'e çıkartmışlardır. (Seçilmiş Eserleri, C.1:7) Şihli, Azerbaycan'ın Kazak Bölgesinin Şihli Köyünde doğmuş, Kazak Devlet Pedagoji Mektebini bitirdikten sonra Azerbaycan Devlet Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. 1941 yılında Kazak'ın Kosalar köyünde okul müdürü olarak işe başlamış, II. Dünya Savaşının başlaması üzerine Sovyet ordusunda

ön cephelelerde mücadele etmiştir. Savaşı bizzat yaşayan yazar eserlerinde dönemin panoramasını zaman zaman bütün canlılığıyla gözler önüne sermiştir. Cephe Yollarında adlı eserinde savaşı günü gününe not olarak bir günlük türünde işlemiştir. Hikâye ve roman türünde eserler veren Şihli'nin *XX. Asır Harici Edebiyat Tarihi* adlı bir eseri daha vardır. Eserlerinde daha çok siyasi-içtimai konuların ele alındığını söylemek mümkündür. Yazı hayatına önceleri şiirle başlayan İsmail Şihli sonraları nesre yönelmiş ve “Deli Kür” adlı eserini yazdıktan sonra, dönemin meşhur yazarlarından Mehdi Hüseyin'in tavsiyesine uyarak “Hekimin Nağlı”, “Seheri Gözleyirdik”, “Kerç Sularında” gibi küçük öyküler yazmakla yazı hayatına devam etmiştir. Onun asıl şöhret bulduğu eseri ise 1957 yılında basılan “Ayrılan Yollar” adlı romanıdır. Daha önce 1955 yılında ilk olarak “Azerbaycan” dergisinde tefrika olunan romanda yazar, romanın başkarakterleri İmran, Zeynep, Nesip gibi ileri görüşlü kahramanların Kasım, Köseoğlu, Musa ve Şehnaz gibi sistemi savunanlara başkaldırısını işlemiştir. Ne yazık ki, eserin yazıldığı yıllar hala Stalin dönemi baskısının devam ettiği yıllardır. Bu yüzden yazar düşüncelerini yine de istediği gibi dile getirememenin verdiği ıstırap içindedir. Eser II. Dünya Savaşı sonrasında Azerbaycan'da sisteme karşı baş gösteren direnişleri işlemektedir. 1965 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliğinin kâtibi olarak çalışan Şihli, 1976'da Azerbaycan gazetesinde baş redaktör, 1981'de Azerbaycan Yazarlar Birliğinin ilk kâtibi, 1987'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yazarlar Birliğinin kâtibi olarak iş hayatına devam etmiştir. Eserleri birçok dile tercüme edilmiştir. “Deli Kür” romanı da Yasemin Bayer tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak Temmuz 2008'de Yıldız Yayınları arasından neşredilmiştir. Hizmetlerinden dolayı kendisine 1979'da *Kırmızı Emek Bayrağı*, 1985'te ise II. Dünya Savaşı nişan ve madalyası verilmiştir.

Stalin'in ölümünden sonra tüm Rusya'da bir rahatlama olmuş, bu rahatlama sonunda Azerbaycan yazarları da geçmişle hâl arasında mukayeselerde buldukları, geçmişi rahatça eleştirebildikleri eserler kaleme almaya başlamışlardır. İsmail Şihli'nin daha önce enstitü dergisinde tefrika edilen “Deli Kür” romanı bu kez “Azerbaycan” dergisinde 1962 yılında tefrika edilmeye başlar. Roman okuyucular tarafından büyük ilgi görür. Nesir ustası olan Mehdi Hüseyin de onun bu eserini ziyadesiyle beğendiğini bildiren bir mektup gönderir. Eserin tamamı 1966 yılında yayımlanmış olur. O döneme kadar rejimin istediklerini yazan yazarlarda bir rahatlama, yazılan roman ve öykülerde de konu çeşitliliği görülmeye başlar. Bu durumdan en çok memnun kalanlar ise okuyuculardır. Altmışlı yıllarda baş gösteren bu rahatlama ve daha ziyade aktüel konuların eserlerde ele alınmasına karşılık Şihli “Deli Kür” adlı eserini tarihi ve folklorik unsurlar üzerine kurmuştur. O bunu bilinçli olarak yapmış, halkın milli kimliğini hatırlamasını, milli hafızasını tazelemesini

sağlamak istemiştir. Bu sebeptendir ki, *Deli Kür* romanında halk edebiyatı unsurları görülmektedir. Yazarın ses getiren bu romanından sonra okuyucu ondan başka romanlar beklese de yazar küçük çaplı hikâyeler ve II. Dünya Savaşı'na katıldığı günlerde tuttuğu günlükleri içeren *Cephe Yolları (Gündelikleri)* adlı savaş notlarına dayanan eserini yayınlamıştır. Yazar edebi eserlerine yine kısa hikâyelerle devam etmiş, uzun bir süre roman yazmamıştır. Son eseri olan *Ölen Dünyam* ise onun ölmeden önce yazdığı eseridir. Yazar bu eserde Azerbaycan halkının 20. yüzyılda yaşadıklarını en güzel şekilde kaleme almıştır.

Şihli'nin "Seçilmiş Eserleri" 1986'da Azerbaycan Devlet Neşriyatı tarafından basılmıştır. I.Ciltte yer alan eserleri; *Ayrılan Yollar*, *Cebhe Yolları* ile *Konserv (Konserve) Gutuları*, *Hekimin Nağlı* (Masalı), *Seheri Gözleyirdik* (Bekliyorduk), *Kerç Sularında*, *Haralısan (Nerelisin) Ay Oğlan?*, *Çiskin* (Çisenti), *Gara At*, *Gonag* (Misafir), *Menim Regibim* (Rakibim), *Köyneq* (Gömlek), *Möhür Basdım*, *Get!*, *Emioğlu*, *Neye El Çaldılar?* (Neyi Alkışladılar?), *Zerbe* (Darbe), *Cerime* (Cereme), *İclasçı* (Duruşma Şahidi) adlı kısa hikâyeleridir. II. Ciltte; *Deli Kür* adlı romanı mevcuttur. 1980'de *Hatireye Dönmüş İller*, 1984'te *Meni İtirmeyin* ve 1988'de *Daim Ahtarışda* adlı eserleri de ömrünün son dönemlerinde kaleme aldığı roman ve hikâyeleridir. Ölmeden önce tamamladığı *Ölen Dünyam* adlı eseri onun gönül rahatlığıyla her şeyi anlatabildiği son eseri olmuştur.

2. Ayrılan Yollar ve Ölen Dünyam Eserleri

Bu bildiride yazarın ilk romanı olan *Ayrılan Yollar* ile son romanı olan *Ölen Dünyam* adlı eserleri bağlamında Rusça söz varlığı irdelenmiş ve eserler Rusça açısından karşılaştırılmıştır. Konuya geçmeden önce eserlerin kısa bir özetini vermeyi uygun bulduk.

2.1. Ayrılan Yollar

Ayrılan Yollar romanında konu Yirmi altılar adlı bir kolhozda geçen olaylardır. Romanda Tükezban Hala'nın oğlu İmran'ın ziraat mühendisi olarak köyüne dönmesi ve kolhozda çalışmaya başlaması ile gelişen olaylar anlatılır. Asıl konu Kolhoz'un işleyişindeki aksaklıklar olsa da yazar İmran karakterinin etrafında gelişen aşk temasını da okuyucuya aktarmayı başarmıştır. Yazar zaman zaman karakterler etrafında geriye giderek olayların öncesini de açıklamış, olay örgüsünün iyi anlaşılmasını sağlamıştır. İmran kolhozda ziraat mühendisi olarak göreve başladığında kolhoz başkanı Kosoğlu'dur. Kosoğlu'nun başkan oluncaya kadarki dönemde yaşadıkları da kısaca anlatılmıştır. Kosoğlu Kazım'ı kendisine yardımcı

olarak seçmiştir. Başlarda kolhozun gelişmesi için dürüstçe çalışan Kosoğlu sonraları işçileri çok çalıştırma, işçiler arasında kayırma vs. gibi haksızlıklar yaparak köyde huzursuzluk yaratmaya başlamıştır. İdarenin gösterdiği yerlerin dışında da pamuk ektirerek fazla ürün alma, idarenin gözüne girmek için işçileri haksız yere fazla çalıştırma gibi durumlar da köy halkını bezdirmiştir. İmran'ın işe başlaması önceleri Kosoğlu'nu rahatsız etmese de sonraları başını derde sokacak hal alır. İmran cephesinde ise; İmran'ın annesi Tükezban Hanımın onun yokluğunda kiracısı olarak aldığı Nergiz'i tanıdıktan sonra ona karşı aşk beslemesi, Nergiz'in de duygularında karşılıksız kalmaması, fakat aşk konusunda daha önce yaşadığı hayal kırıklığını İmran'da da yaşama korkusundan dolayı İmran'a hatıra defterini okutması, İmran'ın yine de vazgeçmemesi üzerine şehre gidip Nergiz'i istemeleri, Nergiz'in babasının kızını vermediği gibi köye dönmesine de izin vermemesi anlatılmıştır. Yazar asıl bahsetmek istediği toplumda kanayan yara haline gelen toplumsal gerçekliğin dışında bireysel gerçekliği de vermek istemiştir. İmran'la Nergiz arasındaki duygusal gel-gitler, Zeynep'in İmran'a olan karşılıksız aşkı, Kosoğlu'nun yeğeni Şehnaz'ın da İmran'a âşık olması da bu olay örgüsü içinde yerini bulur.

Kolhozda ise Kosoğlu Kerim'e hakkını vermediği için ilk rahatsızlıklar baş gösterir. Arkasından Kazım'ın oyunları ile Zeynep'in mangabaşı görevinden alınması, buna Zeynep'le birlikte Nesib Dayı'nın karşı çıkması, sonrasında Kosoğlu'nun yaptığı toplantıdan Kazım'ın işten çıkarılması ve görevin Zeynep'e verilmesi kararının çıkması, sonrasında ise Kosoğlu'nun yaptığı yolsuzlukların ve haksızlıkların anlaşılması üzerine Kosoğlu'nun işlerden çekilmesi ile olay örgüsü devam eder. Artık kolhozdaki işler İmran'la Nesip Dayı'ya kalır. Kosoğlu onların başarısız olması için çok uğraşır. Yeğeni Musa ise İmran'dan intikam almak için kurutulan pamuğu ateşe verir. Yangın sırasında Tükezban Hala ölür ve oğlu İmran'ı Zeynep'e emanet eder. Olay ortaya çıkar ve Musa ile Kosoğlu tutuklanır. İmran ise yalnız kalmıştır, annesinin yokluğunu derinden hissettiği bir anda Nergiz çıkagelir.

2.2. Ölen Dünyam

Yazar *Ölen Dünyam*'ı niçin kaleme aldığını eserin önsözünde şöyle anlatıyor:

Mən "Dəli Kür" romanını yazdıqdan sonra Azərbaycanda 20-ci illərdə baş verən inqilab tariximizdən yazmaq qərarına gəldim, müəyyən materiallar topladım, hətta əsərin adını da oxuculara çatdırdım. "Qanlı təpə" adlanacaq bu əsər 20-ci illərin mürəkkəb və ziddiyyətli həyatını əhatə etməli idi. Lakin mövcud olan qadağalar, arxiv sənədlərinin gizlin saxlanması, o illərdə baş verən əsl həqiqət və ziddiyyətlərin meydana çıxarılıb açıq söylənməsinə qoyulmuş yasaqların

nəticəsində tarixi dövrü olduğu kimi verməyin qeyri-mümkünlüyü məni fikrimdən daşındırdı. Gördüm ki, yazacağım əsər yazılmış əsərlərin ("Dünya qopur", "Dumanlı Təbriz", "Bir gəncin manifesti", "Səhər", "Şamo") təkrarından başqa bir şey olmayacaq. Ona görə də, romanı yazmamağı qərara aldım. Lakin son illərdə baş verən hadisələr, məhdudiyyət və qadağaların götürülməsi, baş vermiş hadisələrin qismən gerçəkliliklə verilməsi imkanı məni əsər üzərində yenidən işləməyə sövq etdi və mən yeni roman üzərində işləməyi qərara aldım. Əsərin ruhu və məzmunu tamam yeni oldu, əsərin adı da dəyişdi. Mən romanımı "Ölən dünyam" adlandırdım. Lakin xəstəlik, yazıçı üçün əsas olan gözün görməməsi, yazıb-oxuya bilməməyim mənim planlarımı alt-üst elədi. Uzun iztirab və tərəddüddən, ailə məşvərlərindən sonra bu qənaətə gəldik ki, mən əsəri diqtə edim və həyat yoldaşım Ymidə Şıxlı onları yazıya köçürtsün. Bu qayda ilə əsəri hissə-hissə, fəsil-fəsil yazıb başa çatdırdıq və buna görə, əvvəlcədən Ymidə Şıxlıya öz təşəkkürümü bildirirəm. (Şıxlı, Ölən Dünyam. 1995: 1)

Yazarın da belirttiği gibi Ölən Dünyam'da Bolşevik ihtilali günleri anlatılmaktadır. İntikam Kasımlı 2005 yılında basılan İsmayıl Şıxlı Seçilmiş eserleri I. cilde yazdığı önsözde eser için şu sözleri söylemektedir:

"Ölən dünyam" forma baxımından İsmayıl Şıxlı'nın əvvəlki iki romanından xeyli fərqlənir. Nisbətən kiçik həcmli bu əsərdə yazıçı əsas sujet xətti ilə bağlı müxtəlif hadisələri paralel inkişaf etdirmək hesabına və konkret zaman çərçivələrini cəsarətlə pozaraq, gah irəli – gələcəyə gedib, gah da geri -keçmişə qayıtmaq sayəsində iki böyük nəslin taleyini izləməyə və ölkənin siyasi mənzərəsini verməyə müvəffəq olur. Romanın dili də quruluşuna uyğun çox çevik və lakonikdir; hətta təbiət təsvirlərinin özündə belə, "Dəli Kür"lə müqayisədə, yazıçı bir-iki dəqiq ştrixlə kifayətlənir, qəti təfərrüata varmır. Qəribədir, illər uzununu ənənəvi nəsr təhkiyəsindən kənara çıxmayan, klassik roman janrının bütün qayda-qanunlarına riayət edən İsmayıl Şıxlı "Ölən dünyam"da çərçivələri vurub dağıdır; qəhrəmanlarının taleyi ilə bağlı bir epizodu, Azərbaycan miqyasında baş verən global ictimai-siyasi proseslərin təsviri əvəz edir. Və yaxud, aramla qələmə alınmış psixoloji vəziyyətdən sonra çox rahatlıqla süjetin müəyyən bir hissəsini sürətlə nəql edib keçir. Yazıçı bunu bilə-bilə edir, diqqətini ikinci-üçüncü dərəcəli heç bir şeyə yayındırmır; məqsəd əsərin qayəsini qabartmaqdır. Qayə isə bundan ibarətdir: Azərbaycan xalqına kənardan zorla qəbul etdirilmiş siyasi sistem onun həyatında saysız-hesabsız məhrumiyyətlərə, ölümlərə, faciələrə səbəb olub. "Ölən dünyam" romanı çox dəqiq tapılmış və böyük ustalılıqla qələmə alınmış simvolik bir sonluqla bitir. Əsərin qəhrəmanlarından biri, elindən-obasından didərgin düşmüş Həsən ağa uzun illərin ayrılığından sonra dönüb

yurduna qayıdır, çinar ağacının altında oturub kürəyini onun gövdəsinə söykəyir və gözlərini yumub bir zamanlar öz əli ilə əkdii bu əzəmətli ağacın rişələri ilə əbədi olaraq doğma torpağına qovuşur. Çox təsirli səhnədir, amma burda bir təskinlik işartısı, bir ümid rüşeymi var; torpağa qovuşmaq - əbədiyyətə qovuşmaqdır. Torpaqsa əbədidir. Ən güclü tufanlar, qasırğalar belə toz-tozanaq qaldırsa da, torpağın üstündəkiləri uçurub-dağıtsa da - torpaq yerində qalır. Kanardan gətirilmiş zorakı inqilablar da elədir - saysız-hesabsız insan ölümü, müsibətlər, faciələr hesabına cəmiyyətdə xırda para nələrə isə dəyişə bilsə də, xalq mənəviyyatını, xalq ruhunu tamam məhv edə bilmir. Belə olmasaydı, adət-ənənələrimiz, dilimiz, başqa milli dəyərlərimiz bu günə kimi yaşamazdı. "Ölən dünyam" romanını oxuyub qurtardıqdan sonra, ister-istəməz, məhz bu sayaq düşüncələrə qapılırsan... İsmayıl Şıxlı macal tapıb "Ölən dünyam" romanının son nöqtəsini qoymaqla, 50 illik yaradıcılıq yoluna da yekun vurdu. Və sanki bundan sonra o da qəhrəmanı Həsən ağa kimi rahatlıq tapıb dünyasını dəyişdi, əbədiyyətə qovuşdu. (Şıxlı, Seçilmiş Eserlər. 2005: 10-11)

Gerçektən de İsmail Şıxlı bu eserini yazdıktan kısa bir süre sonra hayata gözlerini yummuşdur. Yıllar boyunca Deli Kür'ü takiben ona benzer bir eser yazmayı istemekle birlikte nasıl yazacağı konusundaki tereddütlerden ve engellerden yıllar sonra kurtulur kurtulmaz Ölən Dünyam'ı yazdıktan sonra huzura erdiğini ve huzur içinde can verdiğini söylemek mümkündür.

3. Eserlerdeki Rusça Sözcükler ve Rusça Yoluyla Giren Yabancı Sözcükler

Şıxlı'nın incelediğimiz eserlerinde görülen Rusça veya Rusça yoluyla girmiş kelimelerden tespit edilenlerin sayısı Ayrılan Yollar'da 84, Ölən Dünyam'da 67'dir. Bu sayılar, eserlerin genel söz varlığı göz önüne alındığında çok değildir.

2.1. Ayrılan Yollar

çamadan (Çемодан/ чемодан): bavul, valiz.

maşın (машин): 1. makine. 2. araba, otomobil.

papiros (папирос): sigara.

turnik (турник): idman için sabit yatay çubuk.

rezin çekme (резин/ rezin: lastik, kauçuk): Lastik, kauçuk çizme.

palto (пальто): ceket, palto.

gezet (газеты): gazete.

- stekan** (стакан): çay bardağı.
- brigadir** (бригадир-Alm.): kolhozda çalışan işçi grubunun lideri, şef.
- kolhoz** (колхоз): kolektif çiftlik.
- çaynik** (чайник): çaydanlık, çay kutusu.
- peç** (печь): 1. soba, ocak. 2. fırın.
- yük maşını**: yük arabası.
- pobeda** (победа): zafer, galibiyet.
- geroy** (герой): kahraman.
- delegat** (делегат-Latineden delegat): delege, temsilci.
- brigada** (бригада-Fransızcadan brigada): 1. birkaç bataryada çalışan askeri birlik, tuğay. 2. demiryolunda çalışan işçi grupları. 3. kolhozda çalışan işçi grubu.
- ağronom** (агроном): ziraat/tarım mühendisi.
- gepik** (копеек): para, kuruş (Rusçada en küçük para birimi).
- şinel** (шинель): kışlık askeri palto.
- partiya** (партия-Fransızcadan): parti.
- rayon** (район): bölge, semt.
- stol** (стол): masa.
- sentner** (центнер-Almancadan): 100 kg.lık ölçü birimi.
- raykom** (райком): ilçe komitesi.
- malades** (молодец): aferin!
- demagog** (демагог): demagog, demagoji yapan, atıp tutan.
- sıntralını** (центральны): Merkez.
- zolotga** (золотко): sanım (Hanımlar için –ka eki alarak mecazi anlamda sanım, ciğerim gibi hitap sözü olmuştur. *Zolot*'un gerçek anlamı *altın*'dir.).
- prokuror** (прокурор): savcı.
- kabinet** (кабинет-Fransızcadan): Bakanlar Kurulu.
- yaхşı silistçi**: iyi sorgulayıcı (silist: sorgulama).
- metr** (метр-Yunancadan): metre.
- direktor** (директор-Latineden): müdür, yönetici.
- kombayn** (комбайн-İngilizceden): biçer-döğер, tahılların toplanmasında kullanılan araç.
- sovetlik** (совет-лик): Danışma Kurulu.
- spička** (спичка): kibrit, kibrit çöpü.

galoş (галoш): galoş, ayakkabı üstüne giyilen lastik.

banka (банка): kavanoz, şişe, kutu.

institut (институт-Latineden): enstitü.

klub (клуб-İngilizceden): klüp.

skamyа (скамья): iskemle, bank.

milisioner (милиционер-Latineden): polis, yedek er.

poçtalyon (почтальон-İtalyancadan): postacı.

orden (орден-Latineden): madalya, genellikle askeri madalya için kullanılır.

gospital (госпиталь-Latince hospitium'dan)/hestexana: Hastane. Kelimenin Farsçası da kullanılmış.

tribunal (трибунал-Latineden): hakimler, yüksek mahkeme organı.

paveska (повестка): ihbar, celp, celpname.

vayonkom (военком): komutan, savaş komutanı.

şuba (шуба): kürk, kürk manto.

fason (фасон-Fransızcadan): model, kesim, şıklık.

komsomol (комсомол): Komünist Gençler Birliği Teşkilâtı, genç komünistler.

partkom (партком): Parti komitesi (Komünist Partisi) veya Parti Komitesi Sekreteri

kooperativ (кооператив-Latineden): kooperatif.

şkaф (шкаф): dolap.

Moskoy (москва): Moskova.

komandir (командир-Almancadan): kumandan, komutan.

saldat (солдат): asker.

plan (план-Latineden): plan.

jurnal (журнал-Fransızcadan): dergi.

intriqa (интрига-Fransızcadan): entrika.

respublika (республика-Latineden): cumhuriyet.

jaket (жакет-Fransızcadan): ceket.

kultivator (культиватор-Fransızcadan): işlenmiş topraktaki kesekleri ezmek için kullanılan tarım aleti.

radio (радио-Latineden): radyo.

komissiya (комиссия-Latince): Özel İdare Merkezi veya burada çalışanların oluşturduğu heyet, organ.

Moskviç (москвич) : Moskovalı.

stul (стуль-Alm. Stuhl): iskemle, sandalye.

bufet (буфет-Fransızcadan): büfe.

batareya (батарея-Fransızcadan): batarya, pil.

şifon (шифон-Fransızcadan): şifon, bir tür ince kumaş.

albom (альбом-Fransızcadan): albüm.

padruça (подруга): arkadaş (kız arkadaş).

patefon (патефон): gramofon.

mexanik (механик-Yunancadan): mekanik.

kommunizm (коммунизм-Fransızcadan): komünizm.

zapas (запас): stok, yedekte tutma.

kino (кино-Yunancadan): sinema.

konsert (концерт-İtalyancadan): konser.

gemsiye (комиссия-Latince): komisyon.

val (вал): plâk, silindir.

vedre (ведре): kova.

agent (агент-Latince): temsilci, mümessil.

konkret (конкрет-Latince): tam, kesin, açıkça.

2.2. Ölen Dünyam:

ispiçka (спичка): kibrit.

stəkan (стакан): bardak.

çaynik (чайник): çaydanlık.

patron (патрон): mermi.

çemodan (чемодан): bavul, valiz.

uçitel (учитель): öğretmen.

verst (верст): 106 km mesafede uzunluk ölçüsü, mil.

qlobus (глобус-Latince): küre, dünya.

truba (труба): nefesli bir müzik aleti.

val (вал): plâk, silindir.

stol (стол): masa.

Aprel (aprel): Nisan ayı.

stul (стул): sandalye.

şiviyot (шевиот) : koyun yününden yapılmış dokuma

fabrik-zavod (фабрик-завод): fabrika, işyeri.

komsomol (комсомол): Komunist Gençler Birliği Teşkilâtı, genç komunistler.

maşın (машин): makine, burada gramofon .

klub (клуб): kulüp.

milisioneri (милиционеры): polis.

şinel (шинель): palto.

komandir (командир-Almancadan): kumandan, komutan.

fenandoskop/ fonendoskop (фонендоскоп-Yunancadan): tıpta stateskoptan daha gelişmiş dinleme aleti.

general (генерал): general, bir askeri unvan.

qubernator (губернатор-Latineden): İhtilal öncesindeki yönetimde Vali; yüksek rütbeli asker.

teleqram (телеграм): telgraf yoluyla haber.

soldat (солдат): asker.

herbi eşelon (Fransızcadan): Harp düzeni; askeri tren; yolcu veya yük treni.

stansiya (станция): istasyon.

Rus imperiyası (Рус империясы): Rus imparatorluğu.

vağzal (вокзал): tren istasyonu.

maşinist (машинист-Latineden): makinist.

simaför (семафор-Yunancadan): Demiryolunun açık veya kapalı olduğunu gösteren ışık sistemi.

parovoz (паровоз): buharlı lokomotif.

kipyatok (кипяток): kaynar su.

kran (кран-Almancadan): vana, musluk.

pulemyot (пулемёт): makineli tüfek.

bolşevik (большевик): bolşevik, komunizmi savunan.

polkovnik (полковник): albay.

komendant (комендант-Fransızcadan): komutan, kumandan.

diviziya (дивизия-Latineden): tabur, bölük.

komanda (команда-Fransızcadan): kumanda, askeri birlik.

polk (полк): alay, üç tabur ve bağlı birliklerden oluşan askeri birlik.

briqada (бригада-Fransızcadan brigada): 1. birkaç bataryada çalışan askeri birlik, tugay. 2. demiryolunda çalışan işçi grupları. 3. kolhozda çalışan işçi grubu.

artilleriya divizionu (артиллерия дивизиону): topçu birliği.

çar (цар): çar, kral.

qaubiçni divizion (гаубичный дивизион): havan topçu birliği.

texnika (техника): ekipman.

avtomobil divizionu (автомобиль дивизиону): otomobil, araç birliği.

avtodivizionu (автодивизиону): araç birliği, levazimat bölüğü.

komissar (комиссар-Fransızcadan): 1935-1942 yıllarında Sovyetler Birliği ordusunda görev yapan askeri siyasi şahıslar, batalyon birliğinden sorumlu komutan.

famil (фамил-Fransızcadan): soyadı.

paruçik (поручик): teğmen.

troyka (тройка): üçlü.

maxorka papirosu (махорка папиросу): tütünden daha düşük kalitedeki bir bitkiden yapılan sigara.

kolhoz (колхоз): kolektif çiftlik.

milis (милиц): polis.

vedrə (ведре): kova.

rels (релс-İngilizceden): ray, tren rayı.

ne polojeno (Не положено): izin yok!

seminariya (семинария): seminer.

naçalnik (начальник): müdür, başkan.

giliz (гильза-Almancadan): kovan, fişek kovanı.

institut (институт-Latineden): enstitü.

direktor (директор-Latineden): müdür, yönetici.

ferma (ферма-Fransızcadan): kolhoz ve sovhozlarda hayvancılığın belli bir sahası ile ilgili ihtisas alanı; çiftlik.

inkubator (инкубатор-Latineden): kuluçka makinesi.

metr (метр-Yunancadan): metre.

4. Eserlerdeki Rusça veya Rusça Yoluyla Girmiş Kelimelerin Sözcük Açısından Görünümü

İsmail Şıhlı'nın dili genel olarak sade, anlaşılırdır. Bu sebeple o Azerbaycan Türkçesine giren yabancı kelimeleri de dilin işleyişi doğrultusunda kullanmıştır. Eserlerde geçen kelimeleri burada birkaç açıdan incelemeyi uygun bulduk.

4.1. Her İki Eserde Ortak Olan Kelimeler

Çamadan-çemodan, maşın, papiros-maxorka papirosu, stekan, kolxoz, çaynik, brigada, şinel, stol, metr, direktor, spiçka-ispıçka, institut, klub, milis/milisioner/milisioneri, komsomol, komandir, saldat-soldat, stul, val, vedrə.

4.2. Rusça Olanlar

Burada her iki eserde görülen Rusça veya Rusça telaffuzuyla geçen kelimeler verilmiştir:

Çamadan-çemodan, papiros, rezin, stekan (stakan), kolxoz, çaynik, peç, pobeda, ağronom (agronom), gepik (kopeyk), şinel, stol, raykom, malades (maladets), zolotga, prokuror, silist, sovet-lik, spiçka-ispıçka, paveska (povestka), vayonkom, şuba, komsomol, partkom, şkof, Moskoy, saldat-soldat, Moskviç, padruqa (podruqa), patefon, zapas, val, vedrə, patron, uçitel, şivyot, zavod, vağzal (vokzal), parovoz, kipyatok, pulemyot, Bolşevik, polkovnik, polk, artilleriya divizion, çar, gaubiçni divizion, paruçik, maxorka, ne polojeno!, naçalnik.

4.3. Rusça Yoluyla Giren Yabancı Kelimeler

Burada Latince, Almanca, Fransızca, İngilizce, Yunanca gibi dillerden giren kelimeler Seyfettin Altaylı'nın sözlüğünde verdiği bilgilere dayanarak sıralanmıştır.

Palto, gezet, brigadir, delegat, brigada, partiya, sentner, demagog, sınıtralnı, kabinet, metr, direktor, kombayn, galoş, banka, institut, klub, skamyı, milisioner, poçtalyon, orden, gospital, tribunal, fason, koperativ, komandir, plan, jurnal, intriqa, respublika, jaket, kultivator, radio, komissiya, stul, bufet, batareya, şifon, albom, mexanik, kommunizm, kino, gemsiye (komissiya), agent, konkret, seminariya, Aprel, globus, fabrik, fenandoskop (fonendoskop), general, qubernator, telegram, eşelon, stansiya, maşinist, simafor, kran, komendant, diviziya, komanda, texnika, avtomobil, komissar, famil, milis, rels, giliz, ferma, inkubator.

5. Sonuç

Sonuç olarak; İsmail Şihli az yazmış olmasına karşın eserlerinde Azerbaycan Türkçesini en iyi şekilde kullanmıştır. Okuyucu onun eserlerinde edebi zevki tattığı gibi, kendinden bir şeyler de bulur. Şihli, dönemin siyasi ve sosyal olaylarına da bigâne değildir. Her ne kadar Stalin döneminde istediği gibi gerçekleri yazamasa da, sembollere başvurarak dönemi eleştirmeye çalışmıştır. Stalin'in ölümünden sonraki rahatlama ile o da eserlerini daha cesur bir edayla kaleme almış, kaleminin kudretini konuşturmuştur. Bütün bunları yaparken halkı için yazdığını da unutmamış, halkın anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Eserdeki yabancı kelimelere bakıldığında Farsça, Rusça, Arapçadan dile yerleşmiş olan kelimelerin yanı sıra Batı dillerinden (Almanca, Latince, Fransızca, Yunanca, İngilizce vs) alınma kelimelere de rastlanır. Yazar bunları keyfi olarak tercih etmez. Anlattığı konularla bağlantısı olduğu için ve artık çoğu halkın diline yerleştiği için kullanır. Ayrılan Yollar'da kolhoz gibi komünist/sosyalist sistemin bir parçası olan yapı içerisinde Rusça ve Rusça yoluyla giren kelimeler (komsomol, direktor, brigada, brigadir, raykom, kolxoz, ağronom, verst, sentr, partkom gibi), Ölen Dünyam'da anlatılan zaman dilimine bağlı olarak gereken yabancı kelimeler (komsomol, soldat, vağzal, simafor, parovoz, polkovnik, pulemyot, kipyatok vs.) kullanılmıştır. Gündelik hayatta da kullanılan stol, stul, şkof, stekan, vedrə, val, truba, şivyot, şuba, radio, albom, şifon, padruqa, kino, konsert vs. gibi yabancı kelimelere yazar zaman zaman yer vermiştir.

İsmail Şihli'nin edebi kişiliği daha pek çok yönüyle araştırılabilir. Şihli eserlerinde çok sayıda yabancı kelime kullanabilecek yetkinliğe sahipken o öz diline sahip çıkarak bu tür kelimeleri gerekmedikçe kullanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S . (2010). İsmail Şihli'nin Ayrılan Yollar Romanı ve Sosyalizm - Realizmi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11 (23) Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ataunitaed/issue/2862/39077>
- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü. C.I-II*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Xəlilov, Buludxan, *İsmayıl Şihlinin həyat və yaradıcılıq yolu*, *Xalq qəzeti*.- 2009.- 20 may.- S. 7.
- Saydam, Abdullah (1990). Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1*, s. 239-257.
- Şihli, İsmayıl (1986). *Seçilmiş Eserleri. C.I-II*, Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı.
- Şihli, İsmayıl Şihli (2005). *Seçilmiş Eserleri. C.I-II*, Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı.